

Marcin Świątkowski

Neutralność światopoglądowa

Czy możemy być neutralni?

Neutralność a bezwyznaniowość

Neutralność światopoglądowa nie jest tym samym co bezwyznaniowość, choć często te dwa pojęcia są ze sobą mylone. Jakkolwiek słuszna wydaje się chęć uniknięcia faworyzowania tej czy innej religii w przestrzeni publicznej, to jednak całkowite odsunięcie na bok argumentów religijnych jest pozbawione sensu. W 2010 roku bardzo trafnie opisał tę kwestię amerykański prawnik prof. Joseph Weiler. Po decyzji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPC), który ogłosił, że krzyże nie powinny wisieć we włoskich szkołach, Weiler wyjaśnił przed Trybunałem, iż sama nieobecność pewnych wartości czy symboli religijnych jest już wartością i symbolem¹. Weiler stwierdził, że wiszący krzyż, który dla jednego będzie czymś obcym, dla drugiego okaże się elementem normalności. Nie ma zatem powodu, aby stawiać światopogląd świecki nad religijnym. Oba rodzaje tych postaw są jakimś sposobem postrzegania świata i uznanie jednej z nich za neutralną byłoby niczym innym jak jej faworyzowaniem.

Marks tak, krzyż nie?

Ponadto prof. Joseph Weiler w wykładzie wygłoszonym w Warszawie 12 maja 2011 roku wprost zakwestionował, jakoby laickość miała ucieleśniać zasadę neutralności państwa. Za przykład podał Francję, w której obecność wszelkiej symboliki religijnej w sferze publicznej jest zakazana. Zamiast krzyża czy półksiężycy na ścianach szkół mogą wisieć portrety Marksa oraz Woltera albo hasła polityczne, a więc rzeczy i symbole niosące treści światopoglądowe. Z tego względu nie można uznać, że ich laickość jest

---

¹ Sewerynik J., *Prof. Joseph Weiler: człowiek pojednania*, rp.pl, 06.12.2022, dostęp online: <https://www.rp.pl/opinie-polityczno-spoleczne/art37554551-prof-joseph-weiler-czlowiek-pojednania>.

wyrazem neutralności². Jak wskazuje naukowiec, “gdyby społeczna paleta barw składała się jedynie z kolorów niebieskiego, żółtego i czerwonego – wówczas otrzymalibyśmy czerń jako kolor neutralny. Jeśli jednak jedna z grup zdecyduje się na wybór czerni jako swych barw – wówczas otrzymana mieszanka nie będzie już neutralna”³. W jego przeświadczeniu “państwo, które rezygnuje z wszelkiej symboliki religijnej, nie zajmuje stanowiska bardziej neutralnego niż państwo, które opowiada się za określoną formą symboliki religijnej”⁴. W tym kontekście opisane usunięcie krzyży ze ścian szkół – zamiast być wyrazem neutralności i otwartości na wszelkie wyznania – może zostać odebrane jako chęć walki państwa z religią, co samo w sobie jest praktyką stojącą daleko od neutralności⁵.

Czy tolerancja to światopogląd?

Okazuje się, że nawet tolerancja jest światopoglądem. Otóż myślimy często o tolerancji jak o pewnej podstawie, która umożliwi współistnienie różnych światopoglądów w jednym społeczeństwie. Wydaje się nam pewnym standardem, który wszyscy, niezależnie od wyznawanych poglądów, powinniśmy przyjmować. Należy jednak zauważyć, że nawet tolerancja nie jest po prostu brakiem światopoglądu. Co by było, gdybyśmy mieli tolerować poglądy, które same są nietolerancyjne? W oczywisty sposób zgodzimy się, że istnieją takie poglądy, które nawet osoba najbardziej tolerancyjna powinna potępiać. Za przykład mogą służyć chociażby nazizm, faszyzm i komunizm. Co by się natomiast stało,

---

² Sieniow T., *Wykład Prof. J.H.H. Weilera pt. Freedom of Religion and Freedom from Religion: The European Model, Warszawa, 12 maja 2011 r.* [w:] „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 2011, nr 14, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 384, dostęp online: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-5f019b8c-1912-4856-ba5c-9fc35943f0dd>.

³ Weiler J. H. H., *Państwo i Naród, kościół, meczet, synagoga. Nieunikniona debata* [w:] „Forum Prawnicze”, 2011, nr 1 (3), Warszawa: Fundacja “Utriusque Iuris” i Uniwersytet Jagielloński, s. 44, dostęp online: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-afcca0fb-956b-4a3e-97f6-93ab761bfda0>.

⁴ *Idem, Chrześcijańska Europa. Konstytucyjny imperializm czy wielokulturowość?*, Michera W. (tłum.), Poznań: Wydawnictwo „W drodze”, 2003, s. 40.

⁵ *Idem, Państwo i Naród...*, s. 44.

gdyby spróbować tolerować absolutnie wszystkie poglądy? Problem ten porusza tzw. paradoks tolerancji, zgodnie z którym tolerowanie poglądów i postaw nietolerancyjnych doprowadza w efekcie do wzrostu ich popularności, co z kolei skutkuje powszechną nietolerancją. Problem granic tolerancji towarzyszy myślicielom politycznym od bardzo dawna. Chociażby John Locke w “Liście o tolerancji” stwierdził, że nie powinno się tolerować niczego, co jest wrogię społeczeństwu lub dobrym obyczajom. Jednak to nie potrzeba ochrony społeczeństwa przed destrukcyjnymi poglądami wydaje się największym problemem, ale samo kryterium, według którego jedne poglądy sklasyfikujemy jako szkodliwe, inne zaś jako dopuszczalne. John Locke proponował, aby takiej oceny dokonywał “wyrok sądu ludzkiego” – nie wiadomo jednak, do jakich wartości ów sąd miałby się odwoływać⁶. Problem ten pozostaje aktualny do dziś. Bycie tolerancyjnym, a zatem rzekomo neutralnym, wcale więc nie oznacza braku poglądów lub otwartości na każdy punkt widzenia świata. Osoby i instytucje podające się za neutralne i tolerancyjne również na pewnym poziomie kierują się jakimś systemem wartości i gotowe są przedkładać go nad inne.

Co właściwie oznacza neutralność światopoglądowa?

Neutralność światopoglądowa to pojęcie bardzo niejasne i chętnie używanym w dyskusjach politycznych. Przekonanie opinii publicznej do tego, że nasze poglądy są tymi neutralnymi, jest bardzo wygodną pozycją do forsowania swojego światopoglądu. Stanowiska, które uznamy za neutralne, nie będziemy traktować jako konkurencyjnego np. względem etyki chrześcijańskiej. Nie tylko dobrze będzie nam je prezentować, ale wręcz powinniśmy to zrobić w społeczeństwie, w którym istnieje różnorodność poglądów. Problem polega na tym, że to, jaki światopogląd uznamy za ten neutralny, jest w zasadzie arbitralnym wyborem, a więc i źródłem wielu sporów. Świadczy o tym m.in. klasyczny przykład aborcji. Pogląd, że możliwość przerwania ciąży jest podstawowym prawem człowieka, przedstawia się jako rzekomo neutralny, dopuszczający

---

⁶ Locke J., *List o tolerancji*, Joachimowicz L. (tłum.), Warszawa: Wydawnictwo PWN, 1963, s. 53.

jednocześnie korzystanie, jak i niekorzystanie z zabiegu aborcji⁷. W rzeczywistości jednak takie przekonanie jest zaledwie jednym z wielu światopoglądów i możemy je tak samo przyjąć, jak i odrzucić. Warto zauważyć, że taka sama argumentacja, czyli wolność wyboru, czy skorzystać z jakiegoś prawa, czy nie, przynosi całkiem odwrotne skutki, gdy użyjemy jej chociażby w debacie na temat niewolnictwa. W tym przypadku “normalną” postawą jest bowiem traktowanie niewolnictwa jako złego, a każdej próby jego wprowadzenia jako niemoralnej. Rozsądzając tę kwestię, kierujemy się jednak czymś innym niż po prostu zasadą tolerancji czy neutralności – konkretnymi, religijnymi lub nabytymi w inny sposób, wartościami.

Czy można być neutralnym?

Absolutna neutralność światopoglądowa każe traktować poglądy tak samo bez względu na ich realną wartość moralną czy znaczenie dla społeczeństwa. Tymczasem choćby w klasycznym arystotelejskim rozumieniu sprawiedliwości byłoby to podejście niesprawiedliwe. Otóż sprawiedliwe traktowanie odmiennych poglądów nie zakłada od razu ich równości. Oznacza raczej, że poglądy równe powinny być traktowane na równi, ale traktowanie poglądów nierównych w sposób nierówny nie jest wcale wyrazem niesprawiedliwości wobec tychże⁸. Wręcz przeciwnie – odnoszenie się do poglądów “złych” (według jakiegoś kryterium) w taki sam sposób jak do poglądów “dobrych” i na odwrót byłoby aktem niesprawiedliwości. Należy zwrócić uwagę na fakt, że gdy ktoś przedstawia jakieś poglądy jako podstawowe i konieczne, może to być tylko gra polityczna, której celem jest przekonanie innych do swoich racji. Neutralność światopoglądowa często bowiem jest wykorzystywana do forsowania postaw, którym nie tylko daleko do neutralności, ale które

---

⁷ Lewandowski J., *Czy może istnieć państwo neutralne światopoglądowo?*, opoka.org.pl, 14.11.2017, dostęp online: https://opoka.org.pl/biblioteka/F/FS/jl_neutralnosc.html.

⁸ Czarnek P., *Prawo naturalne w Europie – fundament czy zapomniana rzeczywistość?* [w:] „Biuletyn SAWP KUL”, t. XIII, 2018, nr 15 (2), Lublin: Wydawnictwo SAWP KUL, s. 39, dostęp online: https://bsawp.edu.pl/wp-content/uploads/2020/04/art_Czarnek_chicago.pdf.

wręcz starają się ośmieszyć lub wykluczyć z debaty inne, przeciwne sobie stanowiska.

Istota prawdziwej tolerancji

Warto zatem byśmy z jednej strony traktowali inne światopoglądy z należnym im szacunkiem i zrozumieniem, z drugiej zaś strony nie zapominali, że nasze wartości również zasługują na uznanie. Nikt nie ma prawa odmawiać im ważności tylko dlatego, że nie wpisują się w dominujący punkt widzenia. Bynajmniej nie oznacza to, że wszystkie poglądy są równe i powinno patrzeć się na nie łaskawym okiem. Otóż radykalny egalitaryzm jest pewną skrajnością, która nie stanowi jednak równowagi dla światopoglądowej dyskryminacji kryjącej się pod płaszczkiem neutralności. Celem tolerancji nie jest bowiem harmonia za wszelką cenę, wyrażająca się albo wykluczeniem różnorodności poglądów, albo naiwnym liczeniem na naturalną równowagę, którą miałyby zapewnić absolutna równość. Jak wyjaśnia Konrad Glombik, tym celem jest „cywilizacja zróżnicowania”, dopuszczająca do głosu liczne, często sprzeczne ze sobą poglądy, ale również akceptująca ryzyko konfliktów, co z samej swojej istoty wyklucza postulat pozornie pokojowej neutralności światopoglądowej⁹.

---

⁹ Glombik K., *Tolerancja jako postawa moralna* [w:] „Studia Oecumenica”, 2013, nr 13, Opole: Wydawnictwo UO, s. 120, dostęp online: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-1dc313fe-c4e6-4980-8161-ade053c235e5>.